

Zbigniew Kowalewicz

Uwaga: Wykorzystanie całości lub części opracowania wymaga zgody autora

Komorów na mapach

Lipiec 2012

Wstęp

Opracowanie niniejsze ma charakter poglądowy i może być interesujące dla czytelników, którzy lubią oglądać i analizować szczegóły map. Także dla osób, które szukają dokładniejszych wiadomości o Komorowie jest źródłem wiedzy o rozwoju tej miejscowości i jego najbliższych okolicach. Podane są źródła gdzie należy szukać map związanych z Komorowem.

Przedstawione są tylko wycinki interesujących map jednak kopie całych map są w posiadaniu autora niniejszego opracowania. Można mieć zastrzeżenia do jakości prezentowanych map jednak tylko takie kopie udało się autorowi zdobyć w bibliotekach.

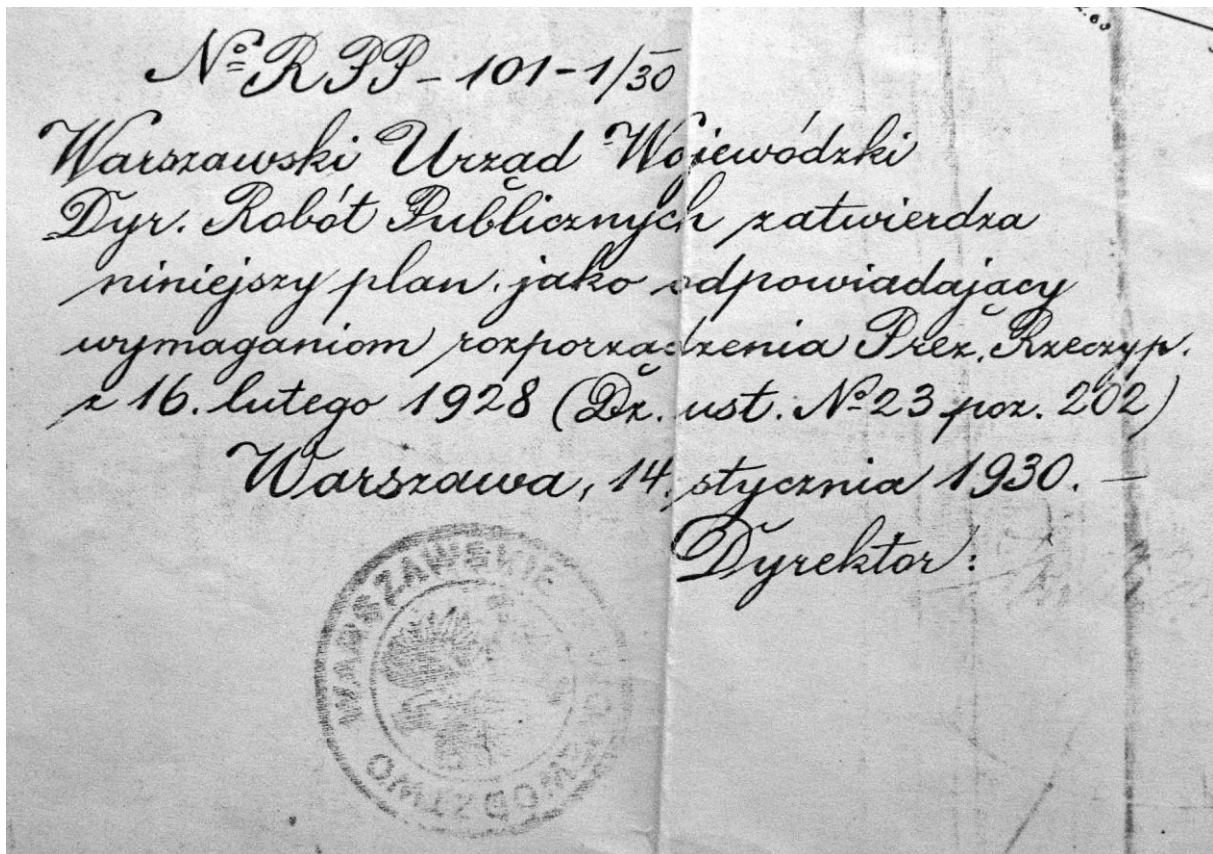
O Komorowie i jego początkach

Nazwa Komorów pojawia się w historii około XIV-XV wieku z tym, że dotyczy ona folwarku Komorów i wsi Komorów początkowo pańszczyźnianej. W XIX w. ludność nie przekraczała 100 osób łącznie z robotnikami sezonowymi zatrudnionymi w folwarku. W końcu XVI w. folwark i wieś Komorów zaczyna pojawiać się na mapach, mimo niewielkiej populacji.

Natomiast miejscowość Komorów jako Miasto-Ogród ma niecałe 80 lat, gdyż plan „Miasto Ogród Komorów” zatwierdzony został decyzją Warszawskiego Urzędu Wojewódzkiego w dniu 14 stycznia 1930 roku.

Plan Miasta Ogrodu sporządził mierniczy p. Szymański.

Na powstanie Komorowa jako miejscowości znaczący wpływ miało uruchomienie w grudniu 1927 r. Elektrycznej Kolei Dojazdowej /EKD/ na trasie Warszawa – Grodzisk Mazowiecki. Kolejkę EKD – pierwszą w kraju kolej elektryczną – uruchomiono staraniem pierwszej w odrodzonej Polsce Spółki Akcyjnej „Siła i Światło”, która powstała 5 grudnia 1918r. Spółka ta miała na celu finansowanie elektrowni, tramwajów, kolei elektrycznych i innych przedsiębiorstw związanych z wytwarzaniem energii elektrycznej. W skład tej grupy wchodziła m.in. Elektrownia Okręgowa w Pruszkowie S.A. - wyłączny dostawca energii elektrycznej dla kolejki EKD.

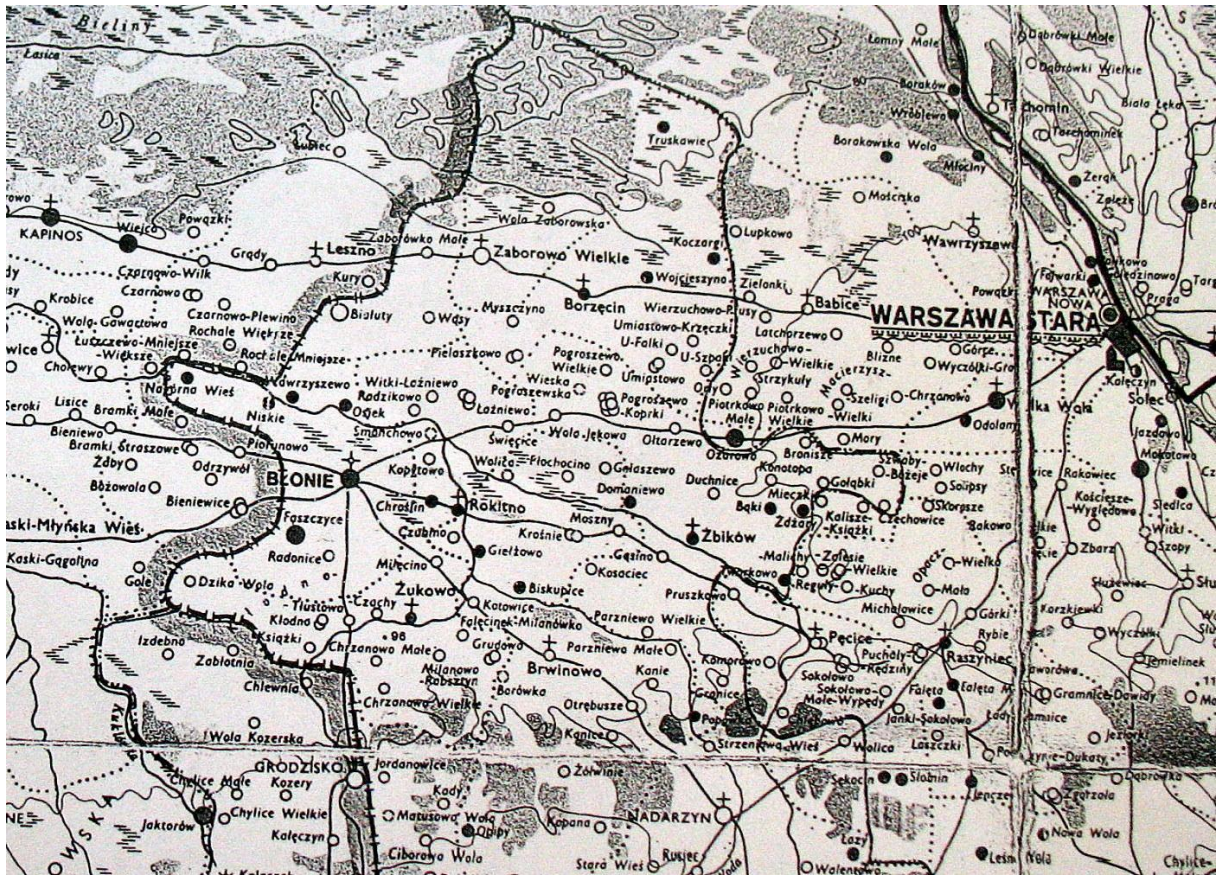
Fot.1. Notatka zatwierdzająca plan Komorowa przedstawiony na Fot.38.

Komorów względem sąsiednich miejscowości był usytuowany następująco:

Leżał na linii drogi Helenów – Janki, położony był obok już wtedy dużego Pruszkowa, a tory kolejki EKD z Komorowa połączone były bocznicą z torami kolei w Pruszkowie. Najlepiej przedstawia to poniższy szkic.

Mapa przedstawiona poniżej jest wynikiem pracy historyków współczesnych i zamieszczona jest w opracowaniu naukowym Polskiej Akademii Nauk – Instytut Historii z 1973r.

Fot. 3. Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku – Atlas Historyczny Polski / wydawnictwo PWN – 1973r/.

Najstarszą mapą, z którą się zetknąłem, a na której występuje nazwa Komorów jest mapa dostępna w Bibliotece Narodowej z 1770 r. jednak nie pokazuję jej w tej pracy, gdyż jest prawie nieczytelna.

Jest to mapa całej Polski sporządzona przez Carolusa Porthées – Rei Termentarice Centurio nosząca nazwę „Stanislao Augusto Regi Polonice – Domino suo Clementissimo D.D.D.”

Ze źródeł bibliotecznych pozyskałem mapy z końca XVIIIw. z lat 1790, 1792 i 1794. Pokazują one Komorów i sąsiednie miejscowości, które istnieją do chwili obecnej.

Nie ma jednak takich miejscowości jak Nowa Wieś, Kanie, Helenów czy Sokołów. Należy zaznaczyć, że Komorów w tym

czasie liczył niewiele ponad 50 stałych mieszkańców i to głównie we wsi Komorów, która na tych mapach nie jest wyodrębniona, a stanowi całość z folwarkiem. Pojawia się niewielka ale już zaznaczona miejscowość Granica, obecnie tworząca całość administracyjną z Komorowem.

Reguły dzielą się na trzy osady: Reguły Wielkie, Kuchy i Malichy. Obecna miejscowość Opacz nosi nazwę Opacie Małe i Wielkie. Brak jest śladów rozwidlenia dróg w Jankach – droga główna prowadzi do Nadarzynu i dalej.

Fot. 4. Mapa z 1790 r. „Environs de Varsovie” wydana przez Grave par Ambroise Tardien a Paris /zbiór Biblioteki Narodowej/.

Na powyższej mapie są już zaznaczone Pruszków i Tworków, jednak największą miejscowością w tym rejonie jest Żbików.

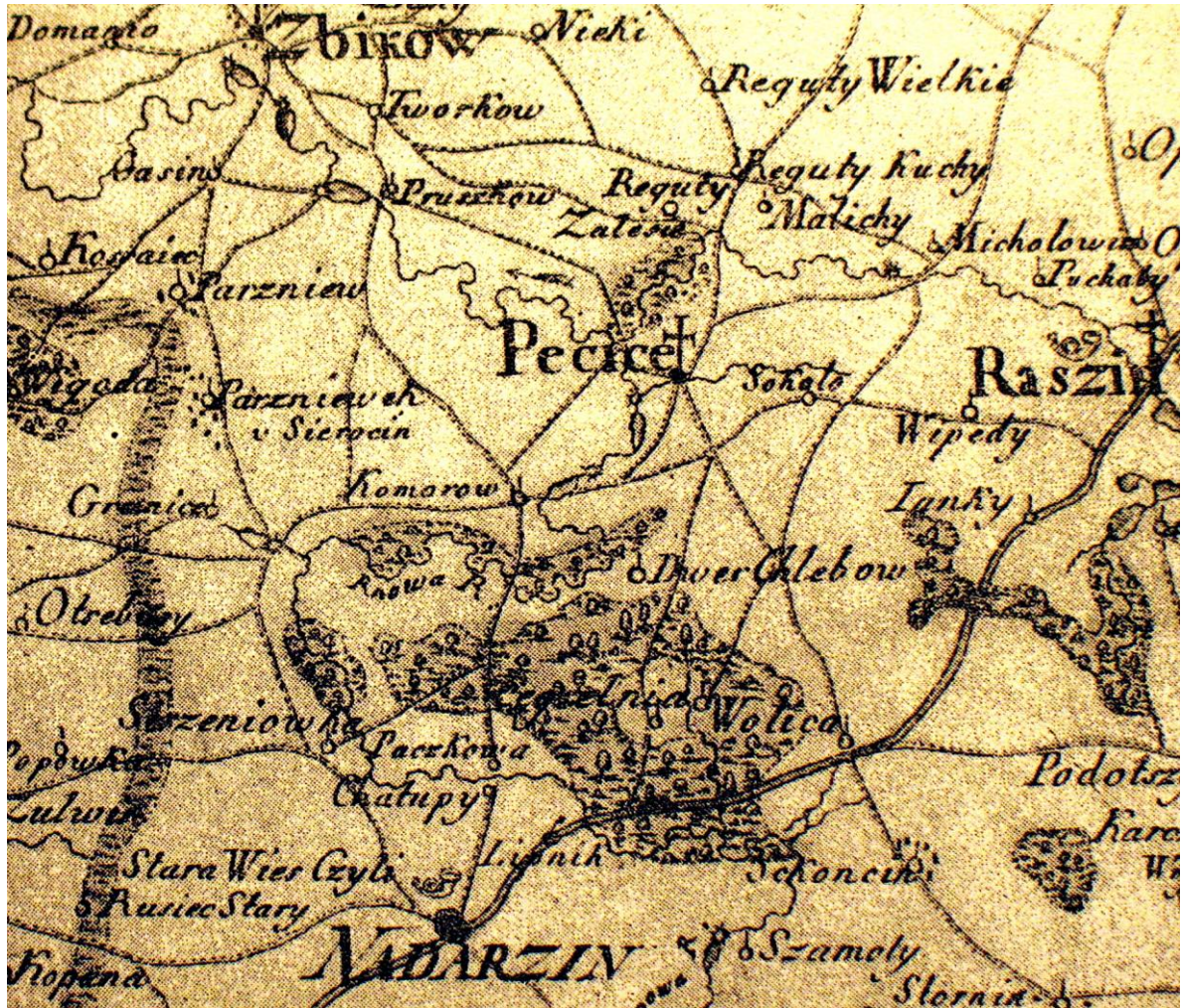
Fot. 5. Mapa z 1792r. „Mappa szczegulna Województwa Rawskiego zrzadzona w zakresie wielu innych mapp miejscowych tak dawniey iak zakresie swiezo odrysowanych tudziez gościńcowych w zakresie niewątpliwych wiadomości według reguł geograficznych zakresie obserwacyi astronomicznych przez Karola de Perthees – Pułkownika woysk koronnych zakresie J.K.M. Geografa /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Na mapach z lat 1790-1792 nie ma wielkich różnic w obrazie przedstawionych miejscowości, choć na mapie z 1792r. pokazano już Dwór Chlebów i cegielnię w Wolicy.

Z tego okresu pochodzi też mapa Okolic Warszawy w diametrze pięciu mil wydana w 1794 r. w Berlinie /Berlin 1794 im Verlag von Simon Schropp & comp. - Legend der Stadt Warschau mit allen umliegenden Oertern/.

Największymi miejscowościami w okolicy Komorowa były Żbików, Pęcice, Raszyn i Nadarzyn, w którym jak wynika z mapy była poczta lub stacja dylżansów /znak trąbki/. Rzeka Utrata nosi tu

kilkakrotnie powtarzaną na mapie nazwę Rnowa. Być może był to czas w którym nadano rzece nazwę po raz pierwszy.

Fot. 6. Okolice Warszawy w diametrze piąciu mil – 1794r. Na następnym zdjęciu pokazano jak wygląda ona w oryginale /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Fot. 7. Okolice Warszawy w diametrze piaciu mil -1794 r. /Bibl. Uniwersytecka w Warszawie mapa w kolorach/.

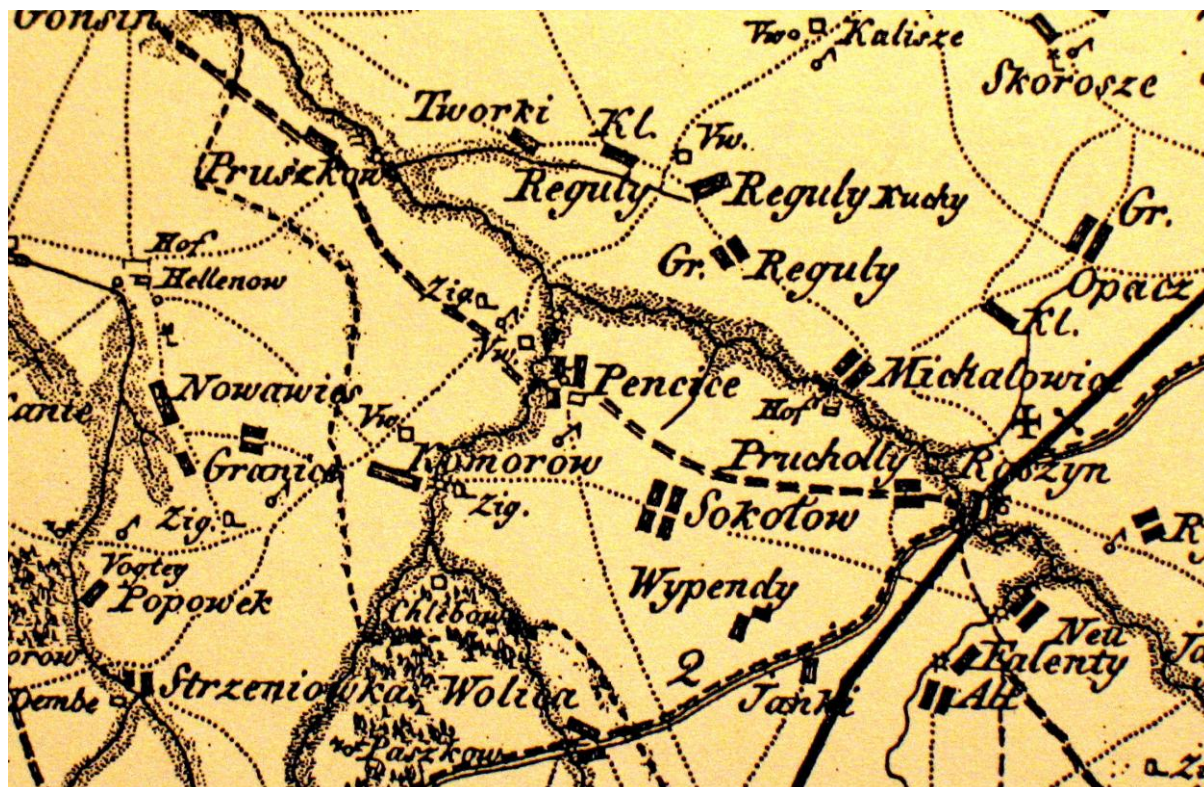
Fot. 8. Tytuł mapy z 1794 r. /zbiór Bibl. Uniwersyteckiej w Warszawie/.

Komorów na mapach w XIX w.

Wiek XIX charakteryzował się znacznym rozwojem cywilizacyjnym, jednak nie ustrzegł się od negatywnych zjawisk związanych z wojnami europejskimi, w tym napoleońską, a w samej Polsce powstaniem narodowymi. Postęp, a także wojsko wymagało coraz dokładniejszych informacji o poszczególnych terenach, co skutkowało rozwojem kartografii. Powstało w tym czasie dużo map wydanych w wielu krajach Europy. Mapy były nowelizowane stosunkowo często, z tym, że najdokładniejsze miały przeznaczenie wojskowe.

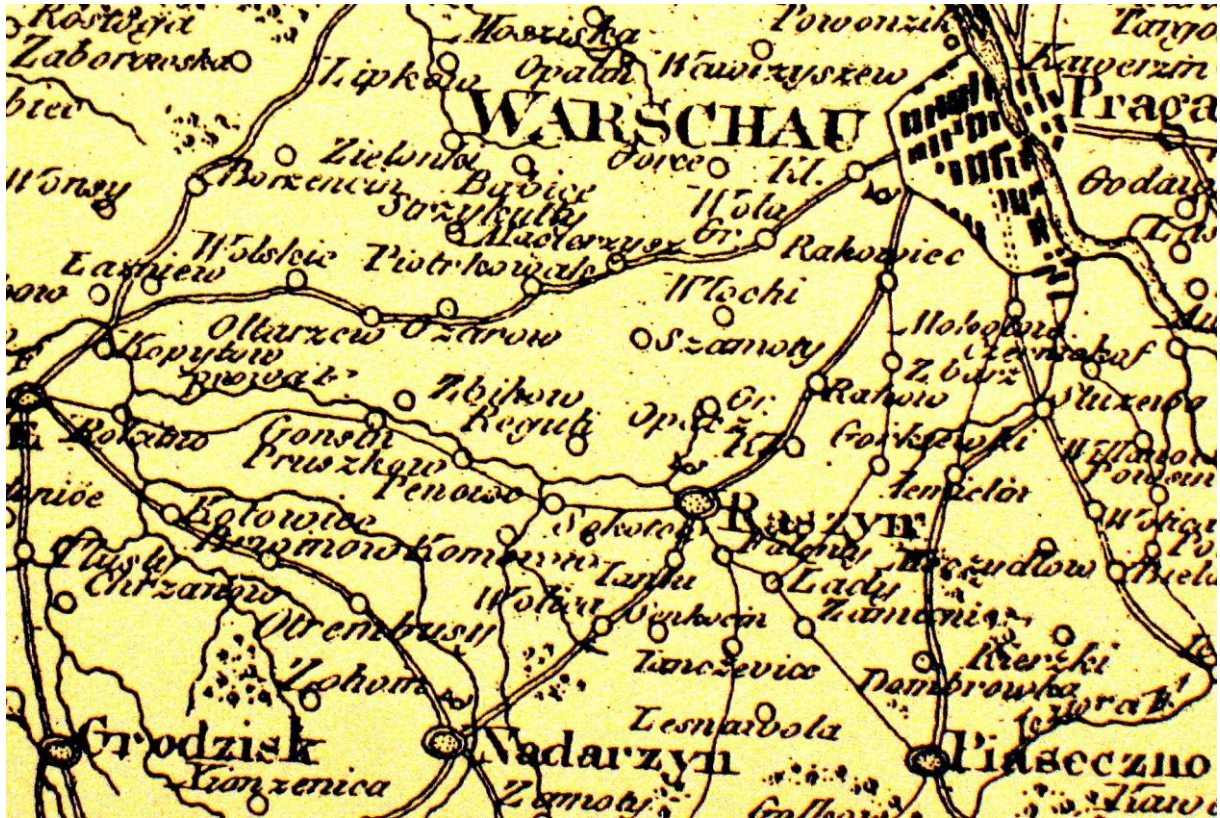
Mapy z początku XIX w. były wykonywane głównie przez trzech zaborców: Rosję, Prusy i Austro-Węgry.

Na mapie z 1802 r. pojawia się pierwszy raz Nowawieś jako jedno słowo, a nazwa Pęcic pisana jest przez Pencice. Pojawia się też zaznaczony osobno pałac w Helenowie jako Hof Hellenow.

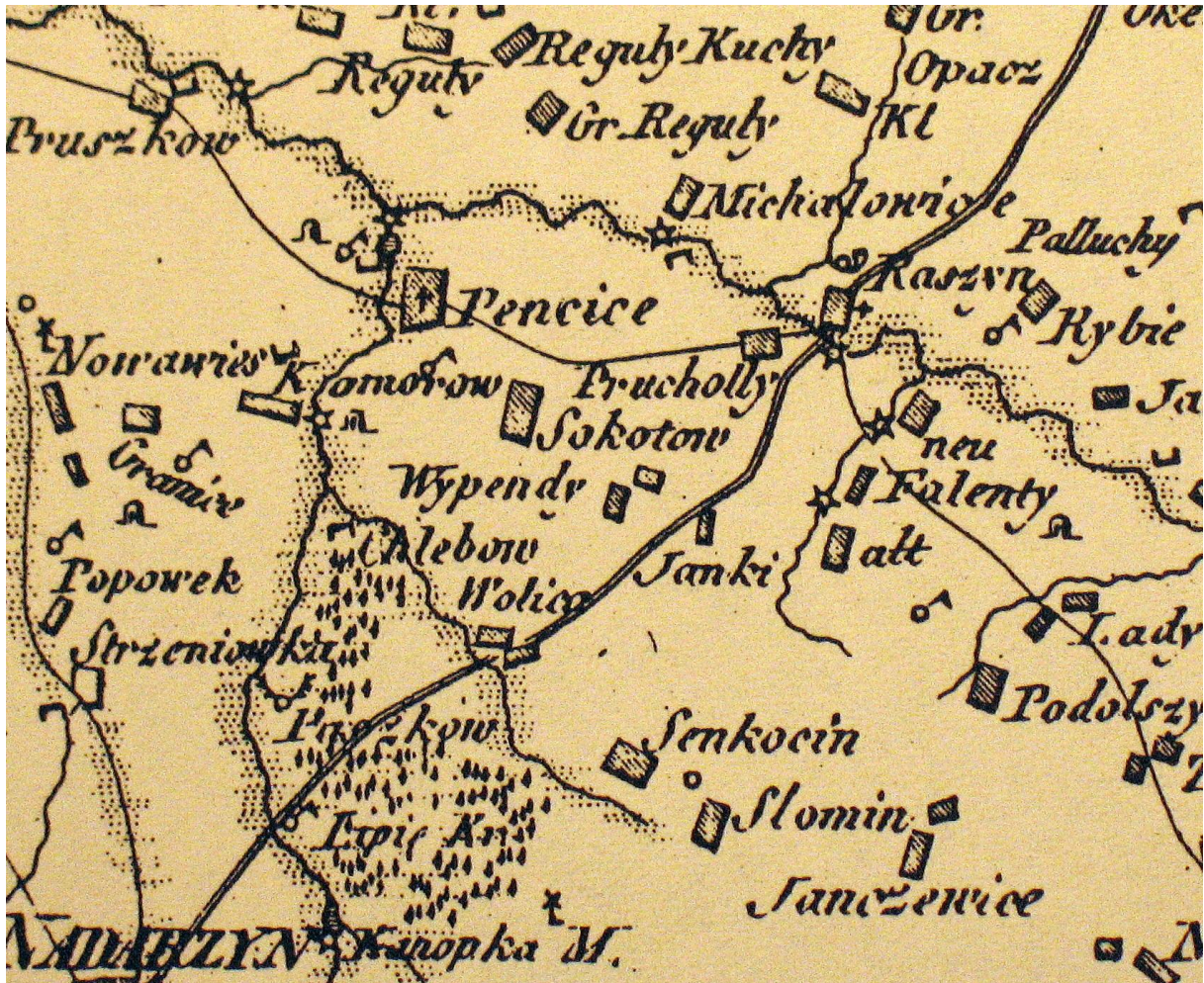
Fot. 9. 1802r. D.Gilly. Special Karte von Suedpreussen – aus der Koniglichen grossen topographischen Vermessungs – Karte Berlin /zbiory Biblioteki Narodowej /.

Na mapach z 1802, 1808 i 1811 r. brak jest skrzyżowania w Jankach rozgałęziającej drogę wylotową z Warszawy na Kraków i Katowice. Jest tylko droga prowadząca do Nadarzyna i dalej.

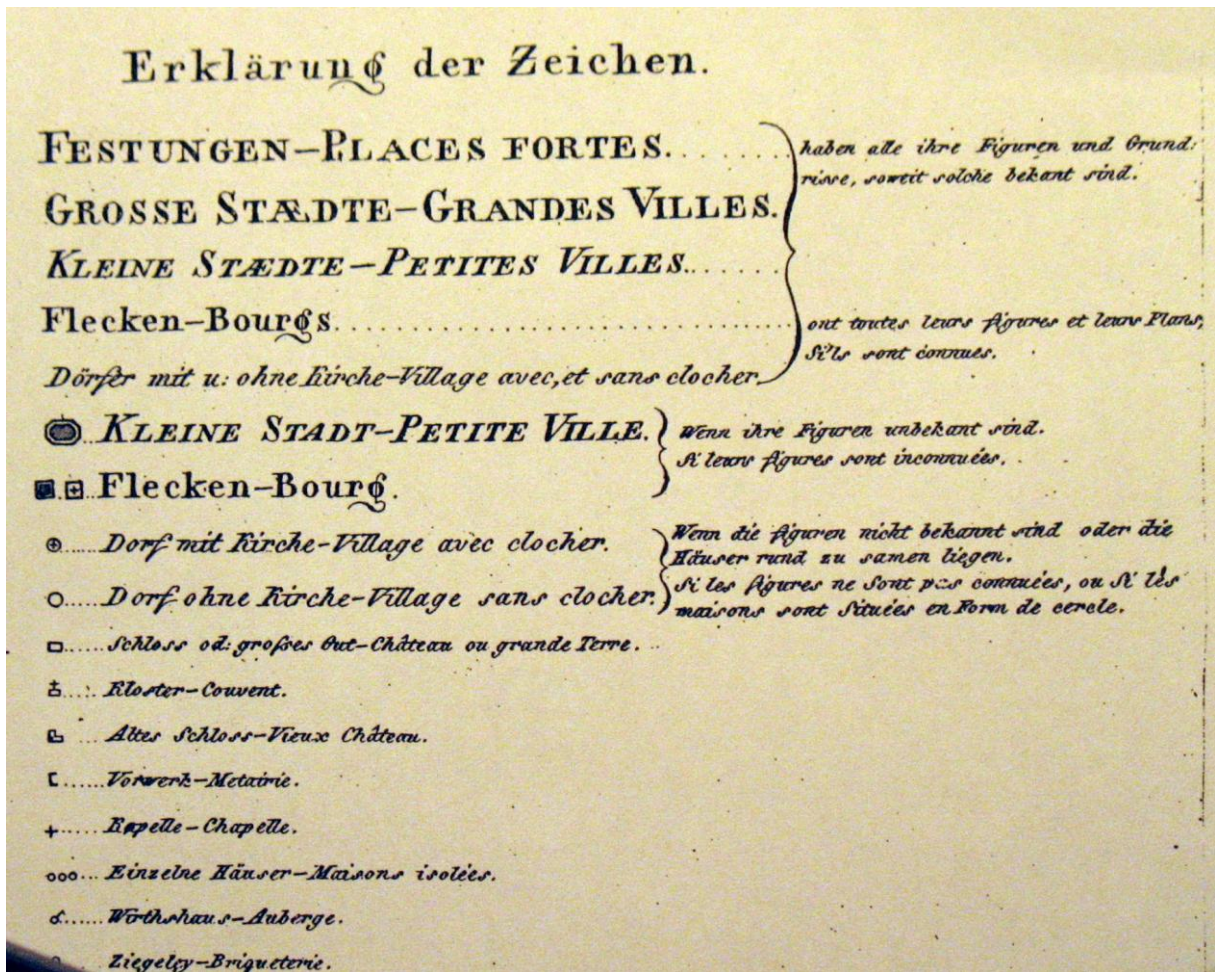
Fot. 10. 1808r. Neuste Karte von ganz Preussen und Herzogthum Warschau – nebst dem angranzenden oesterreichischen und russischen Anteil von Polen – Wien 1808r. /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Mapa poniżej z 1811 r. pokazuje kościół w Pencicach jako jedyny w okolicy, karczmy w Pencicach, Granicy i Komorowie oraz stosunkowo dużą ilość młynów wodnych – w Komorowie, Pencicach, Pruszkowie, Michałowicach, Raszynie i dwa w Falentach Starych i Nowych /alt i neu/. Nowawieś występuje jako jedno słowo. Obecne Paluchy to Palluchy, Sękocin ma nazwę Senkocin.

Fot. 11. 1811r. FW Streit, CF Weiland – Topographisch – militairische Charte von Konigreichen Preußen und Polen Grossherzogthum Posen in 85 Sektionen – Weimar 1811r.
/zbiory Biblioteki Narodowej/.

Jako ciekawostkę można przedstawić legendę do powyższej mapy obfitującą w szczegóły istniejących obiektów.

Fot. 12. Wycinek legendy do mapy z 1811 r. przedstawionej na Fot. 11.

Podobne szczegóły zawiera mapa z 1812 r. wydana w Rosji. Ciekawostką jest, że Nowawieś i Pencice mają tu dalej inną pisownię niż obecnie.

Poniżej zaznaczono jak na mapie Prus i Zaboru Pruskiego naniesiono siatkę jej podziału na poszczególne części.

Fot. 15. 1818r. „Übersicht..... „ całościowa mapa z której pochodzi wycinek przedstawiony na Fot.14 /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Następna mapa z 1821 r. ma przeznaczenie czysto wojskowe i pokazywała tylko te miejscowości, które mogły być przydatne dla wojska, jego aprowizacji i zakwaterowania. Podziałka i położenie miejscowości w stosunku do stron świata jest dosyć dowolne.

Fot. 17. 1821r. Strona tytułowa mapy z Fot. 16 /zbiory Biblioteki Narodowej/.

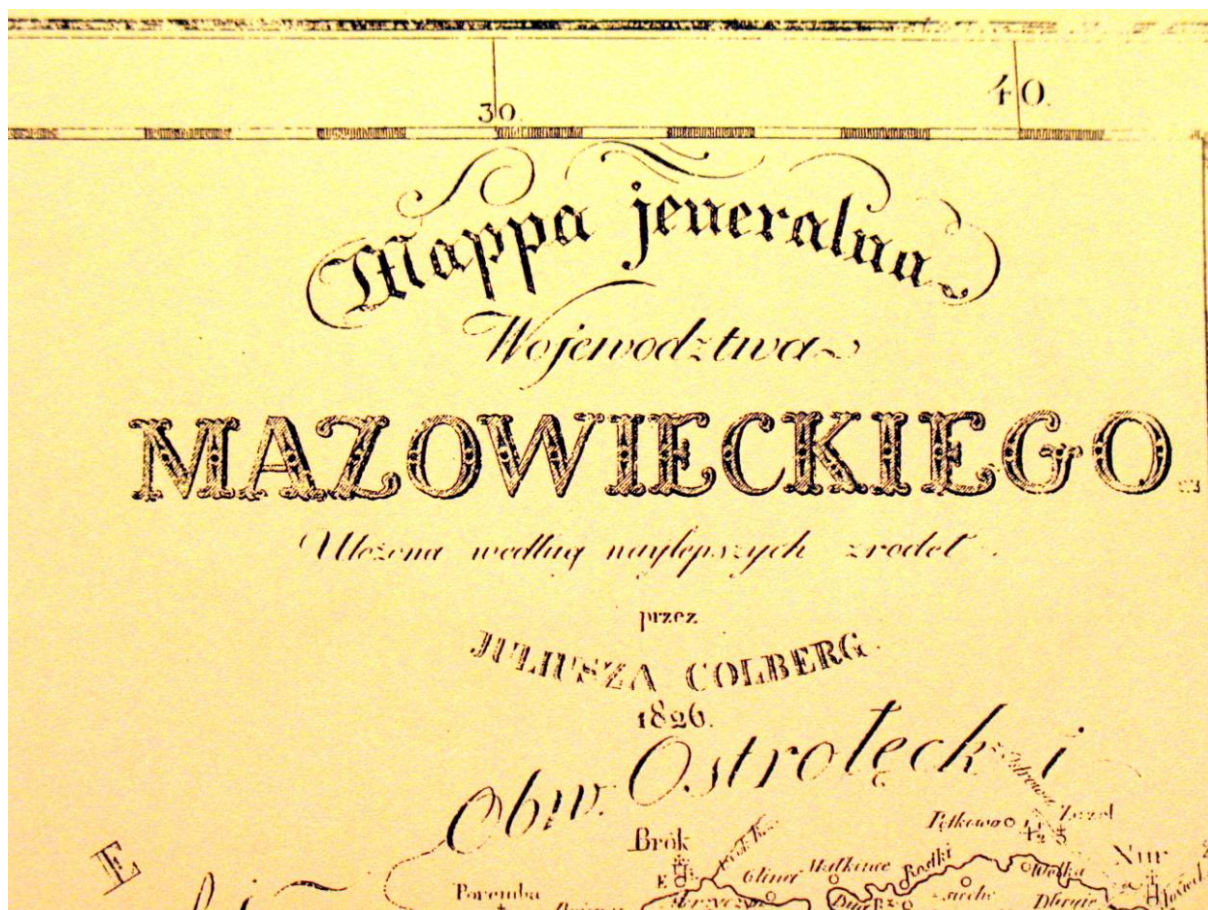
Na następnej mapie, pochodzącej z Atlasu Królestwa Polskiego autorstwa Juliusza Kolberga, chyba najbardziej znanego geografa tych czasów, pojawia się po raz pierwszy skrzyżowanie dróg w Jankach.

Fot. 18. 1826-27r. J.Kolberg – Atlas Królestwa Polskiego Warszawa 1826-27 /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Mapa ta zawiera bardzo wiele szczegółów, które przedstawiono w legendzie mapy jak: wielkości miast, instytucje religijne i naukowe, sądy i trybunały, fabryki, papiernie itp. Przez zbyt dużą ilość szczegółów mapa staje się mało czytelna.

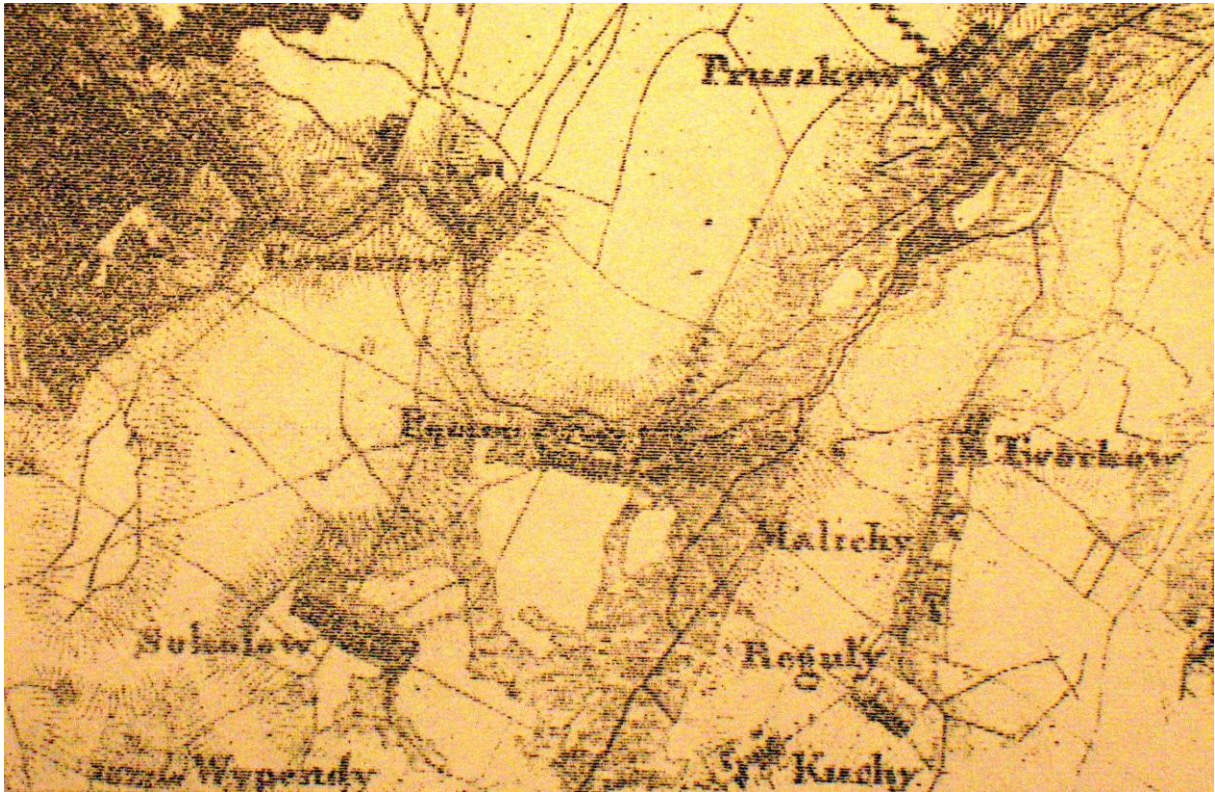

Fot. 20. 1826r. Strona tytułowa atlasu z Fot. 18.

Ciekawą mapą w dużej skali jest „Plan okolic Warszawy” sporządzony dla celów wojskowych, na którym przedstawiono nawet pojedyncze budynki w miejscowościach. Szkoda tylko, że jest mało czytelna jako reprodukcja. Obecna miejscowość Tworki nosi tu nazwę Tworków tworząc jakby jedną dużą wieś razem z Malichami i Regułami.

Widać rozbudowany Pruszków o zwartej zabudowie w postaci zbliżonej do kwadratu.

Fot. 21. 1829r. Plan okolic Warszawy – Leve et litographie par le Quart Maitral G-al. De l'Armée Polonoise en 1829r. /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Następna mapa też autorstwa J.Kolberga z 1832 r. jest uaktualnieniem Atlasu Królestwa Polskiego z 1826 r. Komorów i Helenów są tu zaznaczone jako miejscowości mniejsze od sąsiednich Pęcic, Nowej Wsi czy Sokołowa. Żbików w dalszym ciągu jest miejscowością znacznie większą od Pruszkowa.

Fot. 22. 1832r. J.Kolberg, Mappa Królestwa Polskiego – Warszawa 1832r. / zbiory Biblioteki Narodowej/.

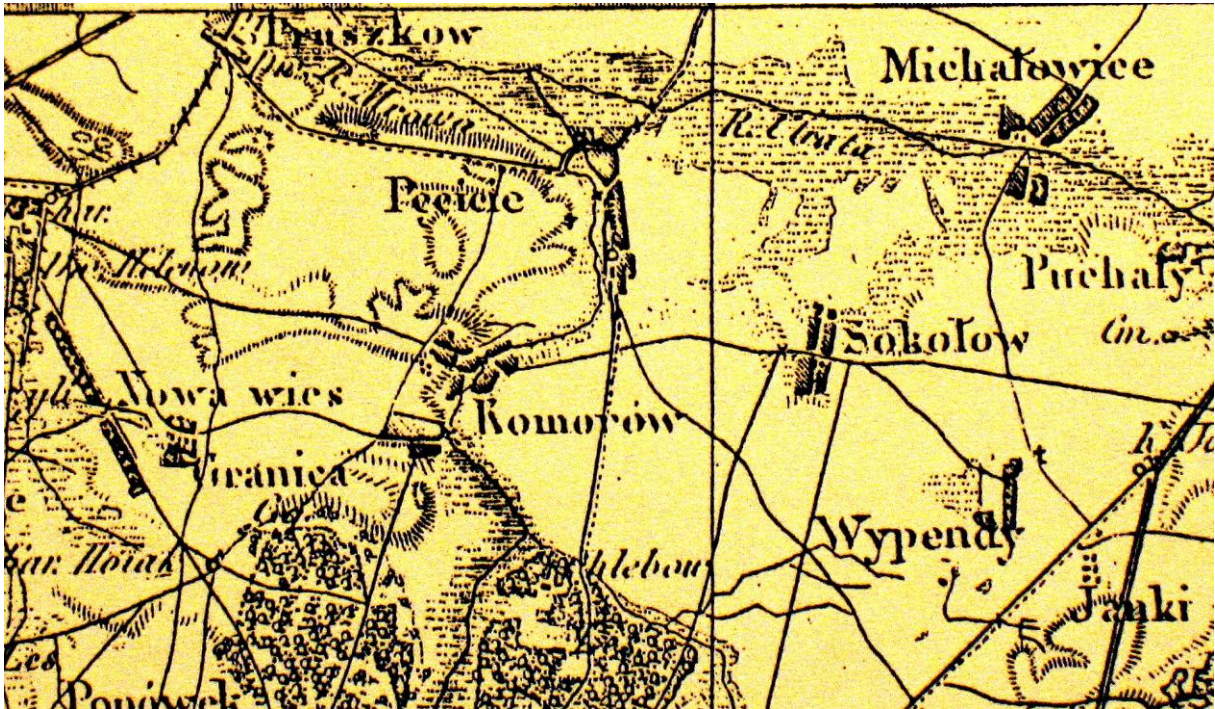
Następna mapa z 1835 r. jest bardzo ciekawa ze względu na rozwój regionu, bo wyrysowana jest już projektowana trasa kolei Warszawsko – Wiedeńskiej przebiegająca przez Pruszków. Nie występuje obecne miasto Piastów oraz dzisiejszy Ursus noszący dawniej nazwę Czechowice.

Fot. 23. 1835r. FB Engelhardt , Karte vom Preussischen Starte ....
Wyd. 2 Berlin 1835 /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Jest tu zaznaczony, po raz pierwszy na mapie, projekt linii kolejowej warszawsko-wiedeńskiej.

Kolejna mapa /poniżej/ jest bardzo dokładna. W miejscowościach przedstawione są już grupy budynków. Nasuwa się myśl o pomyłce przy nazwaniu rzeki płynącej przez Michałowice jako Utratę. Rzeka ta na współczesnych mapach ma nazwę Raszynka. Rzeka płynąca przez Komorów i Pęcice nosi tu nazwę Mrowa. Po raz pierwszy rozdzielona jest nazwa Nowa Wieś.

Fot. 24. 1843r. Mapa Kwatermistrzostwa Wojsk Polskich /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Następna mapa jest prawie identyczna z poprzednią, z tym, że nie podano tu nazwy rzeki Utraty.
Po raz pierwszy przedstawiono linię kolei Warszawsko – Wiedeńskiej, a więc już w 1843r. była ona czynna.

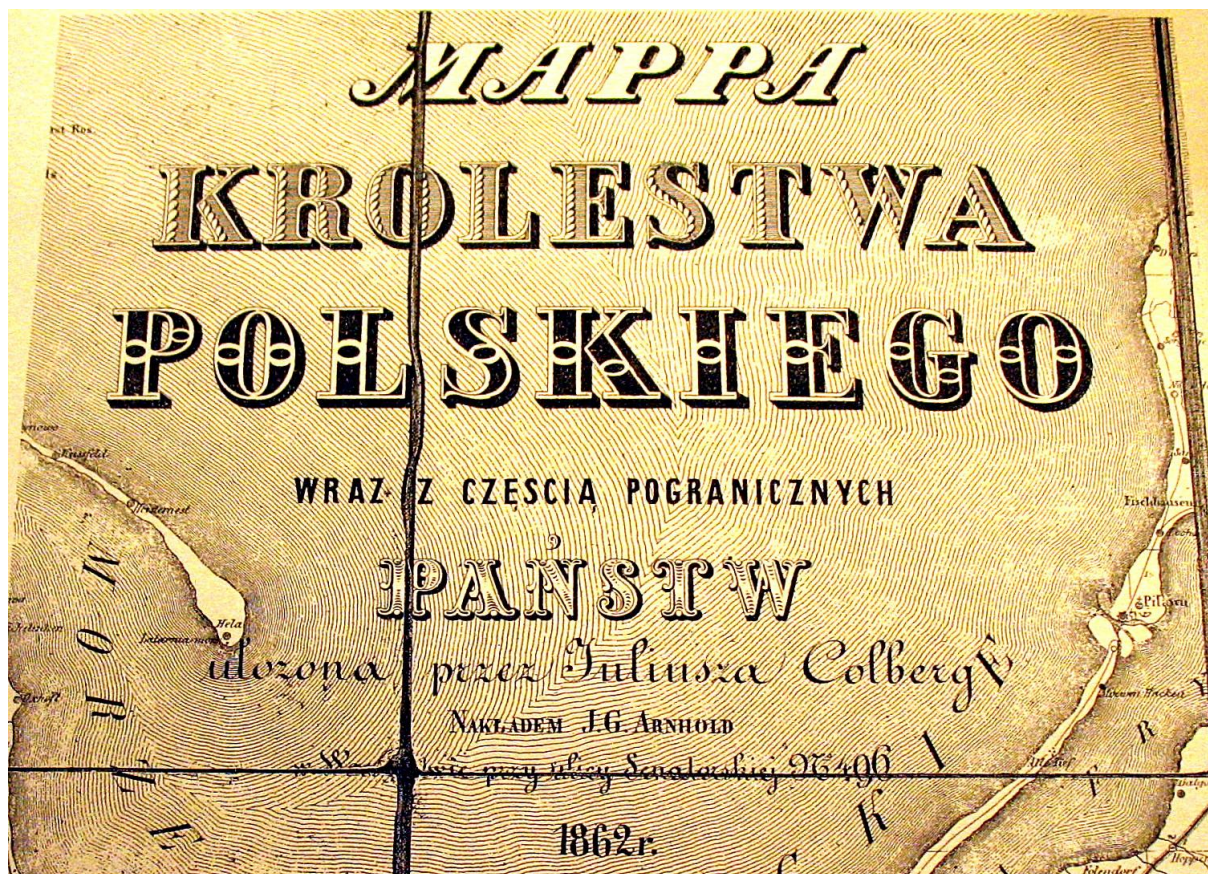

Fot. 25. 1844r. DG Reymann, Topographische Specialkarte, Glogau - 1844 /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Na następnej mapie pojawiają się po raz pierwszy Kanie jako samodzielna miejscowość.

Rzeka płynąca przez Michałowice na tej mapie nosi nazwę Mrowa, co znów nasuwa myśl o pomyłce, gdyż Mrowa na mapie z Fot.24 płynie przez Komorów i Pećice.

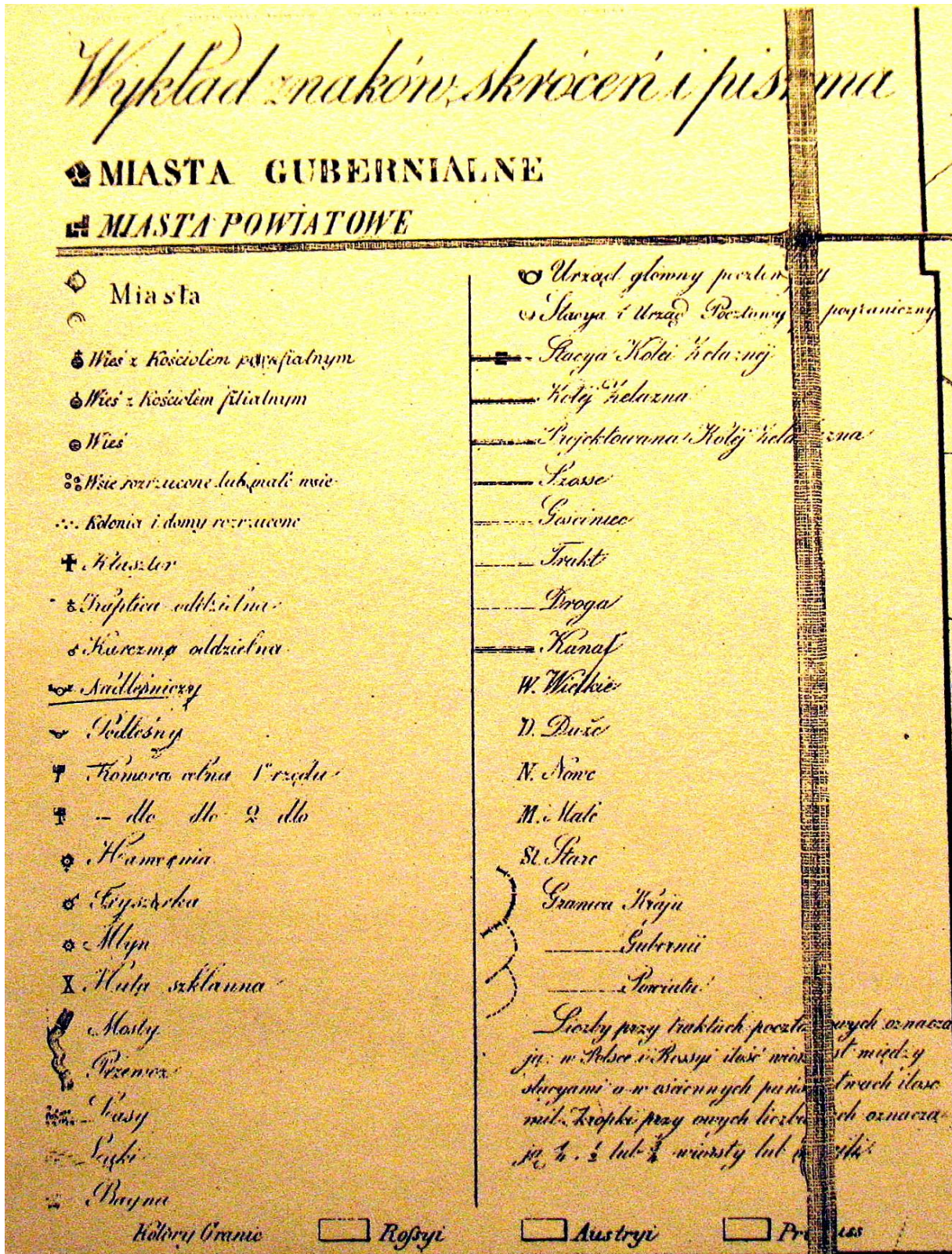
Fot. 27. 1862r. J. Kolberg , Strona tytułowa mapy. Mappa Królestwa Polskiego – Warszawa 1862r. /zbiory Biblioteki Narodowej/.

W mapie tej jak widać z zamieszczonej dalej legendy, uwidoczniono nie tylko miasta ale też m.in. wsie z kościołem filialnym, kolonie i domy rozrzucone, karczmy oddzielne, stacje kolei żelaznej, granice powiatów, granice zaborów.

Fot. 28. 1862r. Mapa z widoczną nazwą Komorów – mapa szczegółowa z Fot. 27.

Poniżej legenda do „Mappy Królestwa Polskiego”.

Fot. 29. Legenda do mapy z Fot. 27.

Następnym geografem zajmującym się mapami Polski był Rosjanin M.Nipanicz wydający w rok po J.Kolbergu różne mapy „Królestwa Polskiego” .

Fot. 30. 1863r. Strona tytułowa mapy „Mappa Królestwa Polskiego pod względem jeograficznym, administracyjnym, duchownym, naukowym, sądowym i przemysłowym – M.Nipanicz /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Mapa jest starannie narysowana i pokazuje m.in. stacje kolejowe w Pruszkowie, Brwinowie i Grodzisku. Pruszków jest pierwszą stacją od Warszawy.

Miejscowości Komorów, Helenów, Pęcice, Żbików, Brwinów stanowią już wielkości porównywalne.

Fot. 31. 1863r. Szczegóły mapy o której mowa na Fot.30.

Poniżej mapa z 1863 r. przystosowana dla celów wojskowych z większą ilością szczegółów.

Przy skrzyżowaniu w Jankach pokazano przebudowę drogi w kierunku Nadarzynu i za Nadarzynem. Zaznaczono projektowaną nową drogę z miejscowości Wolica przez Komorów, Pęcice w kierunku Opaczy i Włoch.

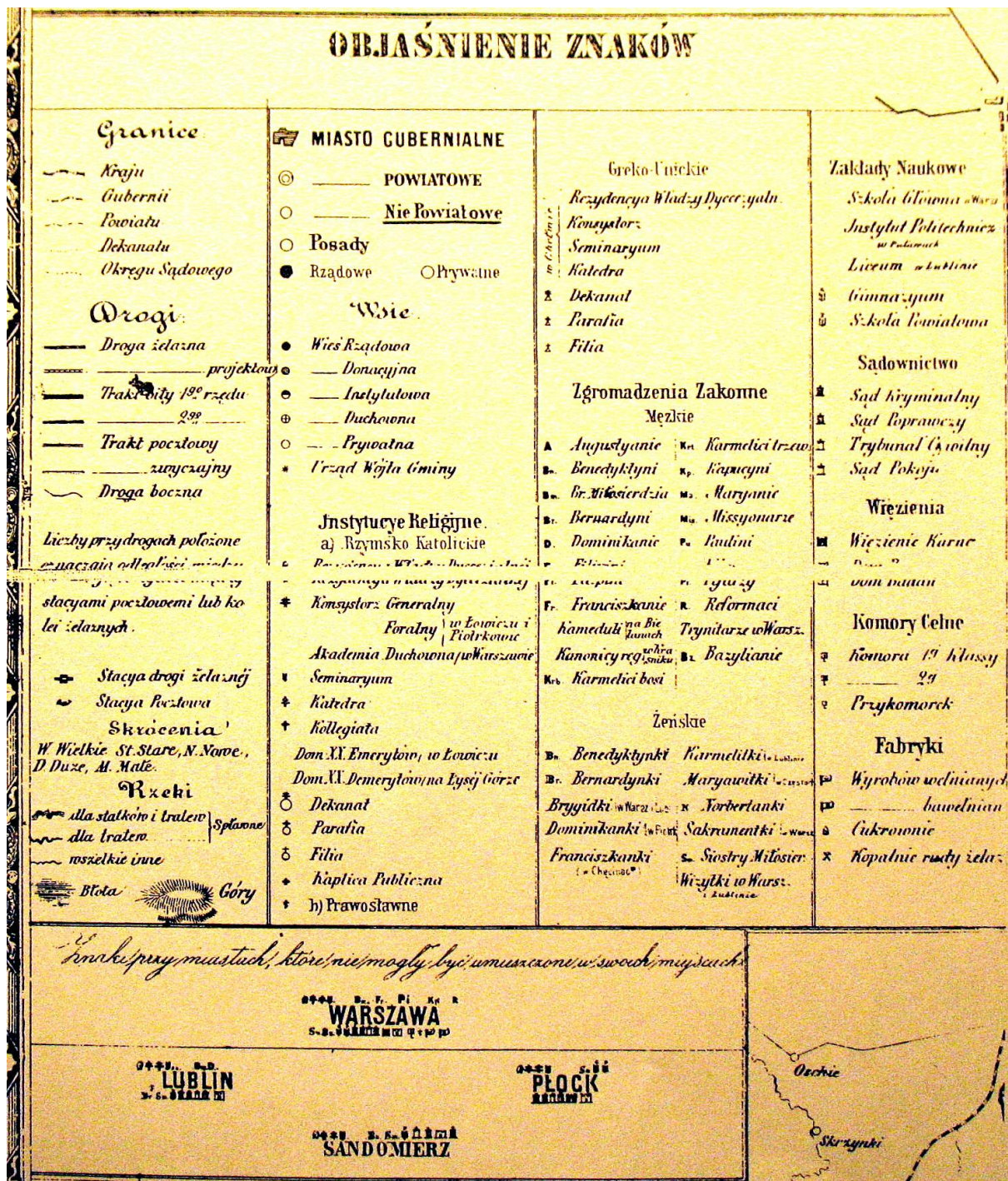

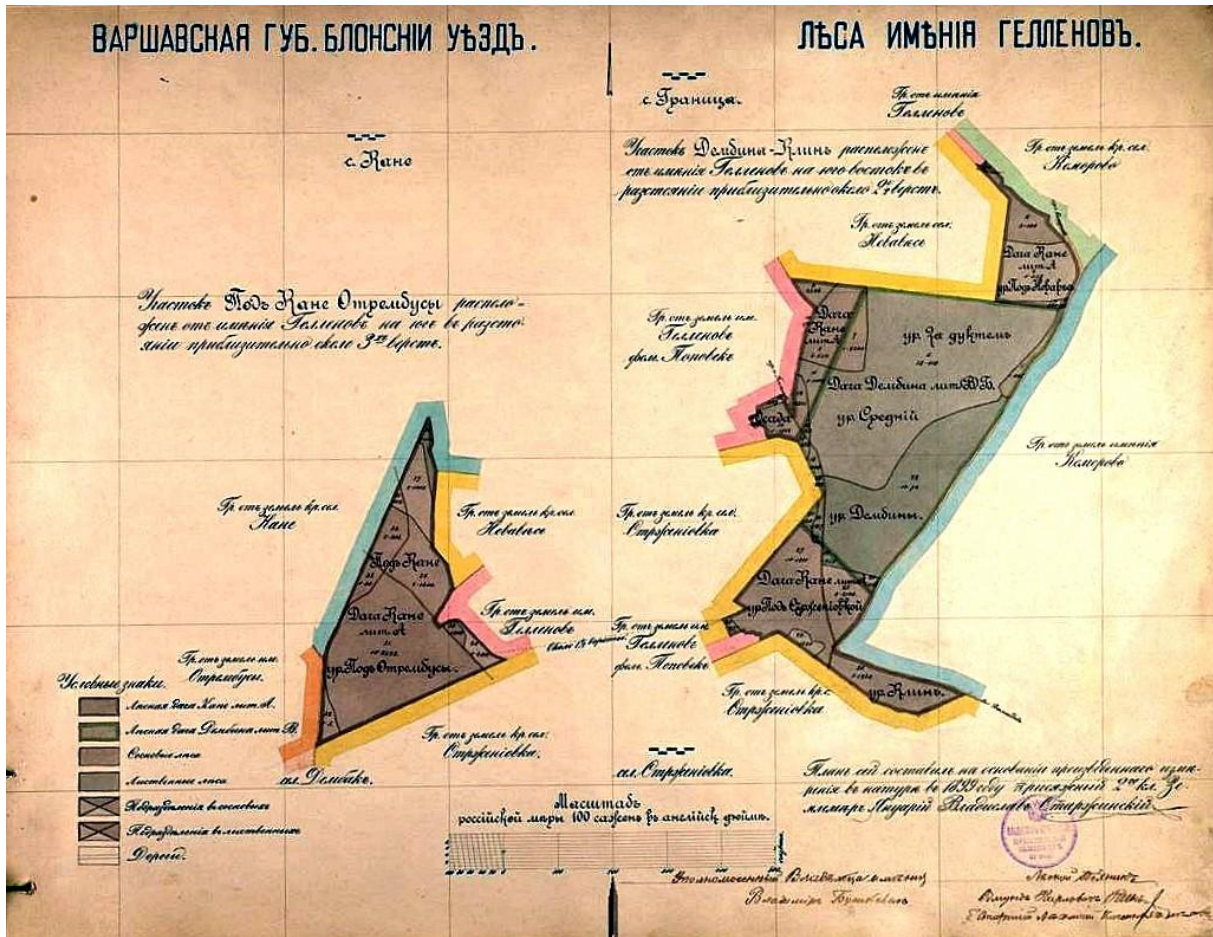
Fot. 33. 1870r. J. Nipanicz „Mappa Królestwa Polskiego” z nowym podziałem /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Bardzo ciekawa jest legenda do powyższej mapy, bo przedstawia takie szczegóły jak np. Domy księży /XX/ Emerytów w Łowiczu i w Łysej Górze, Urzędy Wójta Gminy, Sądy Pokoju, Zakony, żeglowne części rzek dla statków i tratw oraz wiele innych.

Fot. 34. 1870r. Legenda do mapy z Fot. 33.

W końcu XIX w. sporządzano bardzo dokładne plany dla celów hipotecznych jak np. poniższy plan lasów helenowskich, graniczących z Komorowem.

Fot. 35. 1899r. Plan hipoteczny lasów Helenowskich sporządzony przez Januarego Władysława Starzyńskiego przysięgłego geodety drugiej klasy. /zbiory Archiwum Akt Nowych w Warszawie/.

Wiek XX na mapach związanych z Komorowem

Wiek XX nie zaowocował taką ilością map jak w wieku poprzednim, jednak sporządzono dwie mapy bardzo dokładne, ale jak można się zorientować z dat i wydawców były one związane z wojnami światowymi. Pierwsza to mapa sztabowa z 1913r., czyli tuż przed I Wojną Światową a druga wykonana w 1934r. – 5 lat przed II Wojną Światową.

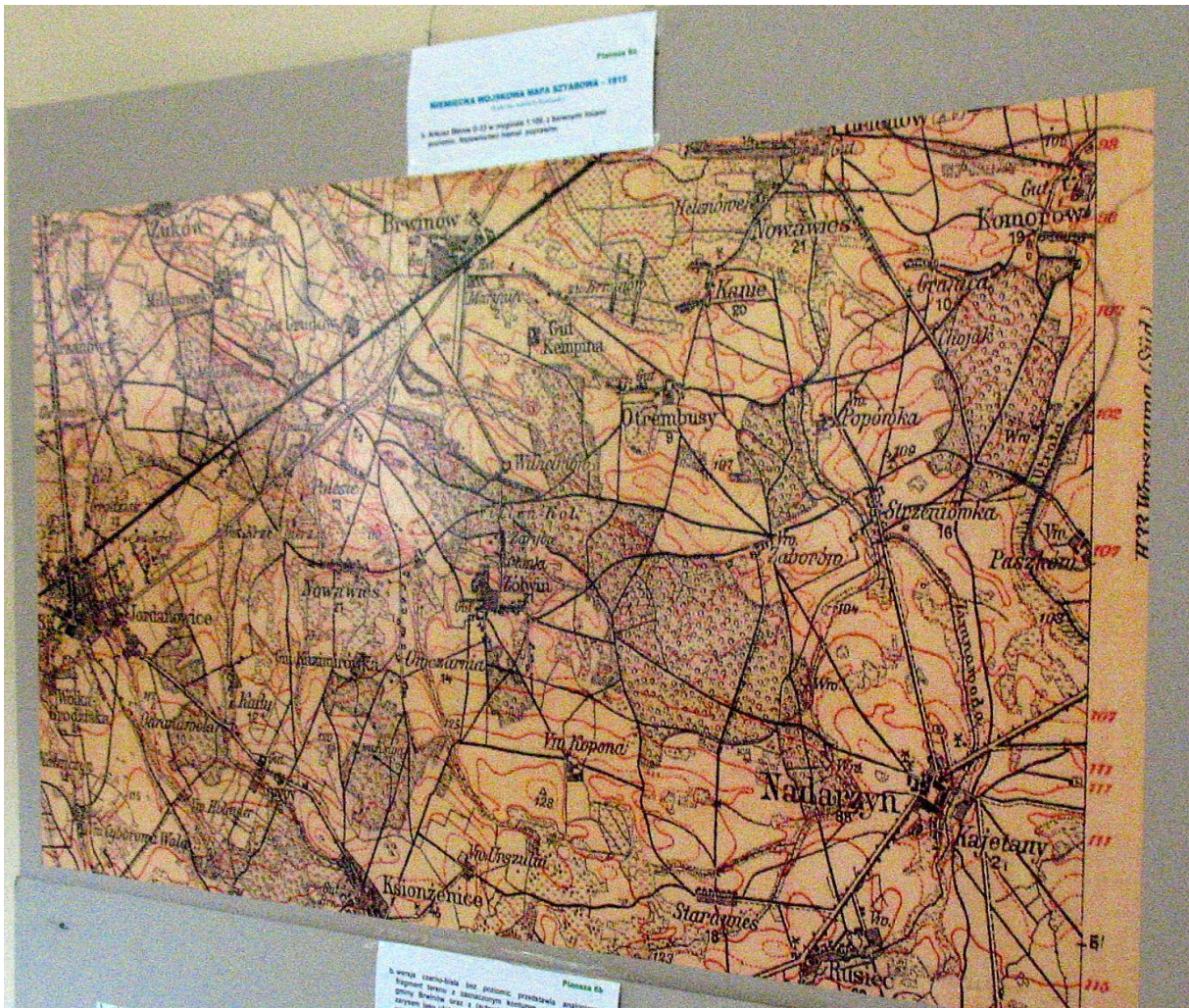
Podkreślić należy dzieło Towarzystwa Automobilistów z 1912 r. przeznaczone dla coraz większej rzeszy posiadaczy i użytkowników samochodów, w postaci Atlasu Samochodowego wydawanego cyklicznie do czasów obecnych.

Znalazło się w nim też miejsce dla Komorowa.

Fot. 36. 1912r. Strona tytułowa „Pierwszego atlasu samochodowego” wydanego przez Towarzystwo Automobilistów Królestwa Polskiego /Bibl. Uniwersytecka w Warszawie /. Na mapie tej widać Komorów i drogi przez niego prowadzące.

Poniżej przedstawiono mapę sztabową z 1913r.

Fot. 37. Mapa Sztabowa z 1913r. /z wystawy w Podkowie Leśnej – 2008/.

Na Fot.38. przedstawiono plan parcelacji ziemi majątku Komorów dla przekształcenia jej na nowoczesne osiedle „Miasto Ogród Komorów”. Wydarzenie to miało miejsce w 1930r.

Geneza powstania Miasta Ogrodu Komorów i jego historia przedstawiona jest przez autora w odrębnych opracowaniach dostępnych m.in. na stronach internetowych www.komorow.pl i www.stankiewicz.e.pl .

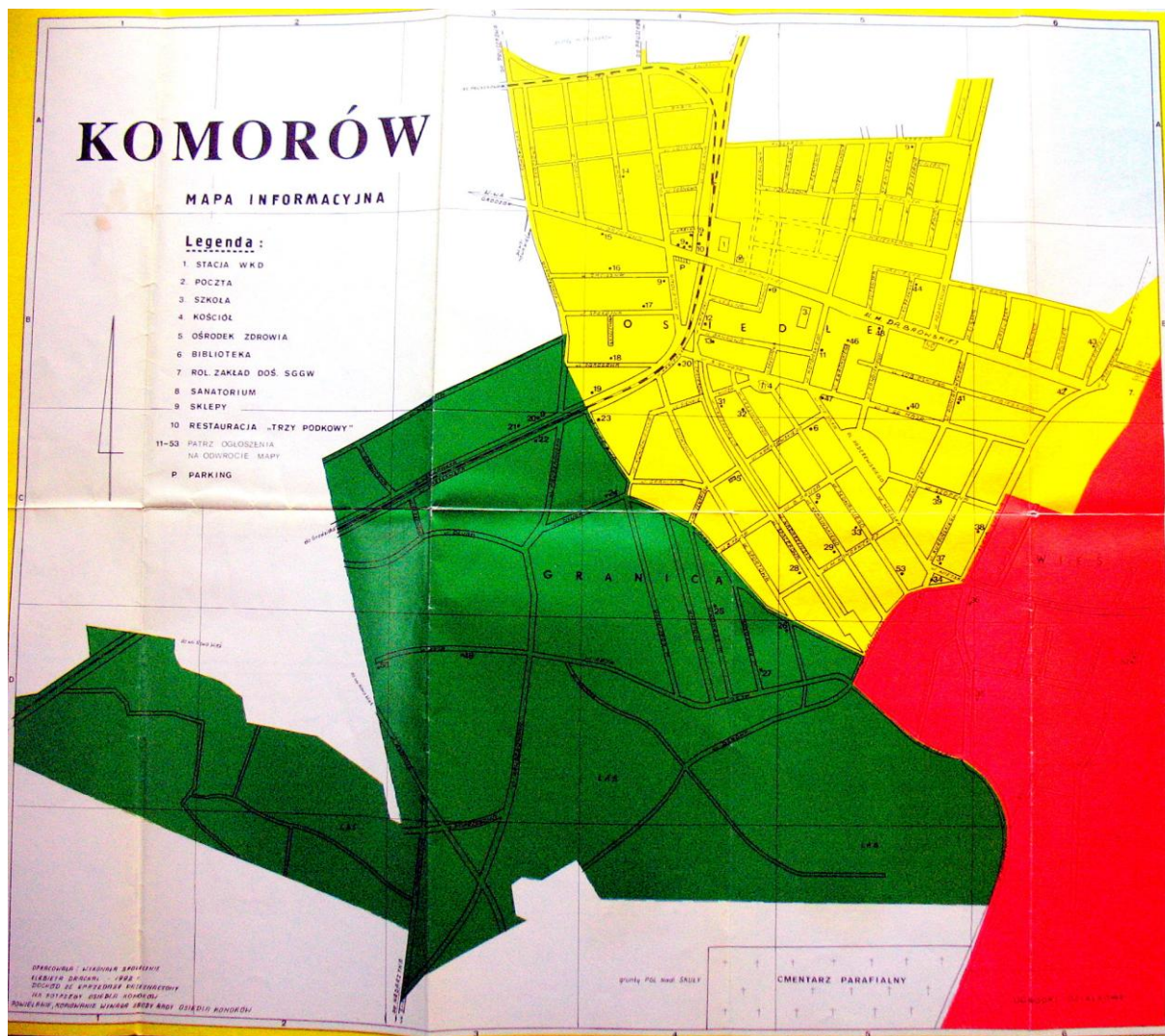
Fot. 38. Miasto Ogród Komorów 1930r.

W 1934r. powstają bardzo dokładne mapy całej Polski sporządzone dla celów wojskowych przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Wycinek z tych map – część „Warszawa Zachód” jest przedstawiony poniżej.

Fot. 39. Wojskowy Instytut Geograficzny 1934r. /zbiory Biblioteki Narodowej/.

Porównując poprzedni plan i powyższą mapę zauważyć można, że w ciągu 4 lat zostało wybudowanych na terenie „Miasta Ogrodu Komorów” tylko 6 budynków głównie w okolicy ul. Spacerowej. Na mapie zaznaczone jest 6 starych budynków z końca XIX wieku wzdłuż ulicy Szosa Komorowska. Dokładnie widoczna jest też trasa kolejki EKD oddanej do eksploatacji w 1927 r. Z mapy wynika także, że teren obecnych Pęcic Małych i „Salisowa” nosił ówczesnie nazwę „Folwark Lindowo”.

Fot. 40. Pierwszy plan Komorowa przeznaczony do sprzedaży – wyd. Elżbiety Drachal 1992 r.

Granica tworzy tu osobną jednostkę oznaczoną na zielono. Nie objęta jest planem wieś Komorów.

Po raz pierwszy pokazane są tereny spółdzielni mieszkaniowych na północnej stronie Aleji Marii Dąbrowskiej m.in. „Domeczek” i „Wiklina”.

W 2000r. wydano nowoczesny plan obejmujący Komorów i Pruszków.

Fot. 41. Wycinek planu Pruszkowa z Komorowem – wyd. Chart – Mariana Skwary z 2000 r.

Zauważa się, po raz pierwszy na mapach Komorów z podziałem na jego części: Komorów Osiedle, Komorów Granica i Komorów Wieś.

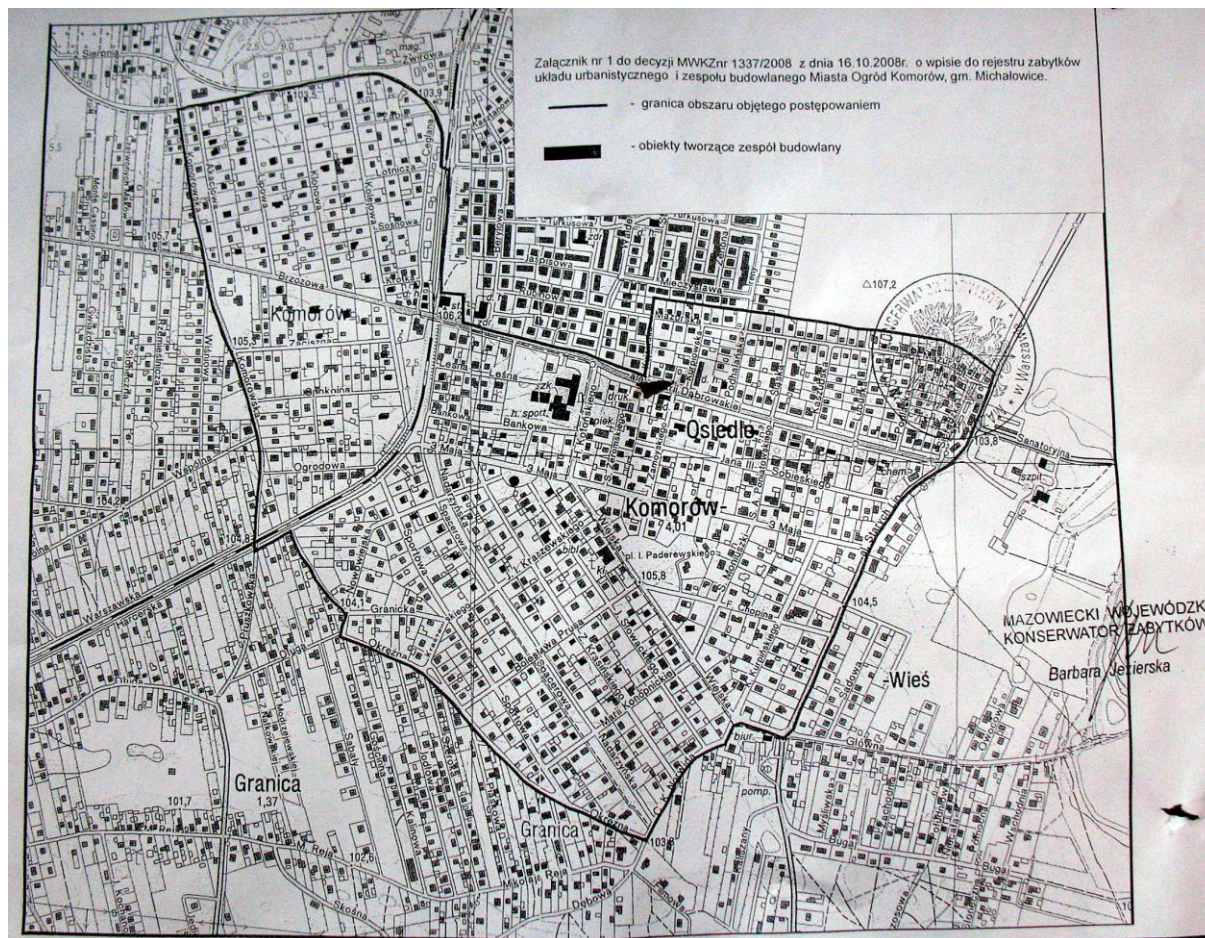
W rejonie zalewu rzeki Utraty i w jej dolinie na terenie dawnych łąk pojawiają się nowe ulice związane z intensywnie rozwijającym się budownictwem jednorodzinny. Przedstawia to następująca Fot. 42.

Zabytkowy Komorów XXI wiek

Na przestrzeni 70 lat jakie minęły od sporządzenia mapy WIG-u z 1934r. /Fot.39/ Komorów rozbudował się w sposób dynamiczny. Ilość domów trudna jest do określenia, a ilość wolnych bez zabudowy działek można policzyć na palcach.

Ponieważ układ urbanistyczny osiedla i przedwojenne domy są unikalnymi w skali regionu, na jesieni 2008 r. Mazowiecki

Wojewódzki Konserwator Zabytków podejmuje decyzję o uznaniu Komorowa jako zabytku i wpisaniu go do rejestru.

Fot. 42. Mapa – plan Komorowa związany z decyzją 1337/2008 Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 2008 r. /zaznaczono obszar zabytkowego układu urbanistycznego i zespołu budowlanego/.

Przedstawione w opracowaniu mapy dają na przykładzie Komorowa przegląd rozwoju regionu podwarszawskiego. Utrwalano to na nośniku papierowym. Można nad tymi mapami siedzieć godzinami i prowadzić różne ciekawe analizy. Obecnie w XXI w. mamy mapy komputerowe oparte na pomiarach satelitarnych. Niepotrzebne są mapy w domu bo w każdej chwili można włączyć komputer i mieć wydruk dowolnego skrawka ziemi. Zanika druk atlasów samochodowych bo sklepy oferują nam urządzenia GPS bez których nowoczesny kierowca nie rusza się z domu. Trochę żal, bo czytanie map jest jak czytanie dobrej książki.

